

ВИХОВНА РОБОТА

УДК 364.4–053.2–056.26

Юлія Підвальна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Розглянуто проблеми батьків дітей з особливими освітніми потребами (ООП) та їх емоційні стани. Теоретично обґрунтовано завдання та етапи роботи соціального працівника та соціального педагога з батьками дитини з ООП, визначено кроки їхнього співробітництва. Охарактеризовано такі форми роботи з батьками, як: психолого-педагогічна просвіта, соціально-педагогічний патронат, психолого-педагогічний супровід. Акцентовано на проведенні просвітницької роботи серед громадськості, з педагогічним колективом та батьками задовго до початку входження дітей в загальноосвітню школу.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, соціальний педагог, інклюзивна освіта, взаємодія школи та сім'ї, форми взаємодії з батьками дитини з особливими освітніми потребами; психолого-педагогічна просвіта, соціально-педагогічний патронат, психолого-педагогічний супровід.

Рассмотрены проблемы родителей детей с особыми образовательными потребностями (ООП) и их эмоциональные состояния. Теоретически обоснованы задачи и этапы работы социального педагога с родителями ребенка с ООП, определены шаги их сотрудничества. Охарактеризованы такие формы работы социального педагога с родителями, как: психолого-педагогическое просвещение, социально-педагогический патронат, психолого-педагогическое сопровождение. Акцентировано на проведении просветительской работы среди общественности, с педагогическим коллективом и родителями задолго до начала вхождения ребенка в общеобразовательную школу.

Ключевые слова: ребенок с особыми образовательными потребностями, социальный педагог, инклюзивное образование, взаимодействие школы и семьи, формы взаимодействия с родителями ребенка с особыми образовательными потребностями, психолого-педагогическое просвещение, социально-педагогический патронат, психолого-педагогическое сопровождение.

Considered the problems of parents of children with special educational needs (SEN) and their emotional states. Theoretically substantiated the tasks and stages of the social pedagogue's work with parents of children with SEN, defined the steps for their cooperation. Characterized those forms of the work of

social pedagogue with parents, as: psychological and pedagogical education, social and pedagogical patronage, psychological and pedagogical support. Accented to carrying out the educational work among the public, with teaching staff and parents well before the occurrence of the child in general school. Investigated the innovative forms of the social pedagogue's work with the family of the child with SEN, described the features of group communication, surveillance strategies, non-interference in the relationship of parents and children. Disclosed the factors of the successful inclusion in the general schools and submitted the recommendations to social pedagogues on effective interaction with the families of children with SEN.

Key words: *child with special educational needs, social pedagogue, inclusive education, school and family interaction, forms of interaction with parents of the child with special educational needs, psychological and pedagogical education, social and pedagogical patronage, psychological and pedagogical support.*

В Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами, а їх сім'ї становлять одну з найбільш вразливих груп населення. Сучасні наукові погляди базуються на переконанні, що батьки є першими і головними вчителями дитини. Таким чином, соціальна підтримка таких сімей – це вирішення цілого комплексу проблем, пов'язаних з допомогою дитині: з її виживанням, лікуванням, освітою, соціальною адаптацією та інтеграцією в суспільство. У процесі взаємодії школи та сім'ї дуже важливо враховувати інтереси, пріоритети та проблеми сімей. Батьки дітей з ООП повинні працювати в тісному контакті з педагогами і бути їхніми партнерами у розробці й реалізації навчальних планів [1].

У цьому контексті доцільно згадати, що в працях Я. Коменського, Я. Корчака, П. Лесгафта, І. Песталоцці, С. Русової, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, К. Ушинського обґрунтовується положення про провідну роль сім'ї у розвитку дитини, залучення її до загальнолюдських цінностей. Окремим аспектам соціальної роботи з сім'ями, які виховують дитину з особливими потребами, присвячені публікації І. Іванової, Г. Кравченко, В. Тарасун, А. Романенко, М. Радченко, В. Сорокіна, А. Ляшенко та ін. Психологічну допомогу родині дитини з ООП обґрунтували Е. Волкова, Н. Пезешкіан, Л. Пінчукова, С. Шаховська та ін. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак питання соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими потребами висвітлено в науковій літературі досить фрагментарно. Основна увага акцентується на психологічній підтримці батьків. Недостатньо вивченими залишаються саме прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи у взаємодії школи та сім'ї, тому за доцільне вважаємо детальніше зупинитися на різновидах та формах означеної взаємодії.

Головною метою цієї роботи є теоретичне обґрунтування завдань та етапів роботи соціального педагога з батьками дитини з особливими потребами; визначення кроків співробітництва та характеристика різних форм їхньої співпраці.

Практика показує, що після народження дитини з відхиленнями у розвитку її батьки стикаються з наступними проблемами: суперечливі почуття на дитину; відсторонення від дитини, передача відповідальності за дитину державним навчальним закладам; в сім'ях, де крім дитини з обмеженими можливостями, є й інші, звичайні діти, труднощі пов'язані із застосуванням різних методів виховання по відношенню до здорових дітей і дітей з ООП; негативні тенденції в психічному стані батьків проявляються в неадекватній поведінці – агресивність, дратівливість, нестриманість, недобррозичливість; психологічна травмованість, яка не дозволяє їм адекватно ставитися до проблеми народження дитини з особливими потребами [5, с. 8–9].

Істотні емоційні стани батьків дітей з ООП: 1. Шок – перша реакція батьків на усвідомлення горя. Це руйнівний період, коли вони відчують себе в прірви між минулим і майбутнім. У них виникає крах надій, протест проти злої долі. 2. Заперечення – віра в зцілення, помилковість діагнозу. Це час, коли надії змінюються відчаєм (батьки все ще не можуть прийняти того, що сталося, і шукають канал для відреагування негативних емоцій). 3. Депресія – почуття пригніченості – батьки емоційно не сприймають можливу позитивну перспективу свого життя і життя своєї дитини. 4. Прийняття нової реальності (конструктивна поведінка) – перед батьками відкриваються нові цінності й бачення сенсу життя.

У цьому контексті доцільно визначити завдання роботи соціального працівника з батьками дитини з ООП: – відійти від поняття хвороби і формувати у батьків сприйняття дитини як особливої, що відрізняється від інших, людини; – формувати розуміння того, що рано чи пізно дитина буде жити більш-менш самостійно, тому наша мета зробити її максимально адаптованою; – встановити взаємини довіри і прийняття між фахівцем і батьками; – допомогти батькам в коректній і тактовній формі позбутися ілюзій в плані майбутньої дитини; водночас посилити їхню віру в можливість і перспективи розвитку дитини; Організація соціально-педагогічної роботи з сім'єю, яка виховує дитину з відхиленнями у розвитку, передбачає кілька етапів: – діагностично-конструктивний етап – дослідження мікросоціуму і виховного потенціалу сім'ї; аналіз основних проблем і проектування соціально-педагогічного процесу в сім'ї, підбір засобів і методів реабілітації відповідно до загальних цілей виховання; – організаційний – полягає у конструктивній діяльності, включаючи різні форми педагогічної анімації в організації сімейно-побутової праці, освітніх заходів, дозвілля і передбачає проектування корекційно-педагогічного процесу в умовах сім'ї, підбір засобів і методів роботи; – комунікативний –

допомога у встановленні оптимальних взаємин між батьками і дітьми, іншими членами сім'ї в сфері найближчого оточення; сприяє становленню нових форм взаємодії з дитиною, яка має відхилення у розвитку, засвоєння специфічних засобів спілкування [2, с. 78–80]. Задовго до входження дитини в соціальне середовище навчального закладу необхідно провести просвітницьку роботу серед громадськості з метою формування позитивних установок щодо сприйняття дітей з особливими потребами; підготувати педагогічний колектив до роботи з такими дітьми та їхніми родинami; формувати толерантне ставлення до них.

З огляду на етапи соціально-педагогічної роботи з сім'ями дітей з ООП, пропонуємо наступні кроки співробітництва (до початку навчального року): організація команди фахівців для надання необхідної консультативної та практичної допомоги батькам; запрошення батьків на загальні батьківські збори, на День відкритих дверей; організація зустрічей педагогів з батьками дітей з ООП в межах класу; з'ясування очікувань батьків і визначення цілей подальшої спільної роботи; створення груп взаємодопомоги для батьків в умовах установи. Робота з батьками з початку навчального року починається із залучення їх до складу мультидисциплінарної команди індивідуального супроводу дитини. Спільне з батьками написання індивідуальної програми розвитку забезпечить їх інформування про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та врегулює ряд суперечливих питань.

У своїй роботі соціальний працівник використовує такі форми роботи з батьками: психолого-педагогічна просвіта, соціально-педагогічний патронат, психолого-педагогічний супровід. Психолого-педагогічна просвіта: – індивідуальне, групове, сімейне консультування батьків фахівцями (психологом, дефектологом, логопедом, медичними працівниками); – бібліоконсультування на тему «Особлива дитина»; «Хвилини спілкування» (в яких батьки спілкуються між собою, обмінюються досвідом, інформацією з проблем виховання і реабілітації); – педагогічні бесіди, які проводять фахівці в рамках індивідуальної роботи («Як вдома займатися з дитиною?», «Ігри, які можна зробити своїми руками» та інші); – круглий стіл – об'єднує фахівців і батьків, допомагає знайти оптимальні підходи у взаємодії з дітьми, розкрити емоційний світ батьків, надати їм надію на те, що вони можуть розраховувати на підтримку і розуміння, допомагає змінити погляд на проблему.

Соціально-педагогічний патронат: відвідування сімей вихованців; консультування та проведення занять у домашніх умовах; демонстрація педагогами методів і форм роботи з дитиною; формування інтересу батьків до процесу розвитку дітей; перебудова психіки батьків на сприйняття дитини з ООП такою, якою вона є, на позитивне оцінювання результатів її діяльності.

Психолого-педагогічний супровід – це пролонгований, динамічний

процес, цілісна діяльність, в яку включені наступні компоненти: корекція емоційного стану батьків; корекція взаємин дитина батьки; оптимізація спілкування дитина батьки суспільство; полегшення адаптації; актуалізація прихованих внутрішніх ресурсів [4]. Однією з дієвих форм співпраці є листування соціального працівника з сім'єю, яке може мати вигляд щотижневих заміток, які повідомляють про новини в навчальному закладі, улюблені види діяльності дитини, її цікаві висловлювання. Батьки охоче заводять індивідуальні зошити розвитку дитини, які щодня оформляються педагогами і передаються батькам додому.

Крім того, співпраця з батьками дітей з особливостями психофізичного розвитку проводиться в наступних формах: – семінари-практикуми для набуття практичних навичок з виховання дітей (як читати книгу, готувати руку дитини до письма); – батьківські збори, на які можна запросити лікаря, психолога, юриста, дитячого письменника. На групових зборах питання готує педагог, інші батьки або хтось із фахівців; – батьківські конференції, які можна завершити спільним концертом дітей, членів їх сімей; – папки-пересувки, в які вкладаються тематичні статті – для залучення батьків до читання педагогічної літератури; – пропаганда педагогічних знань у формі виставки дитячих робіт; – рольові ігри, тренінги; – «Телефон довіри», «Журнал відгуків та пропозицій», «Скринька уваги і поваги», «Спільно вирішуємо проблеми»; – спільні заняття з дітьми (вечори відпочинку, спортивні свята і розваги, участь в підготовці вистав, лялькового театру, виставок тощо). Напрацьовано багато нових форм роботи соціального педагога з сім'єю дитини з ООП, а саме: проектування (розроблення сімейних проектів); створення батьківської кімнати (наприклад, «Сімейна світлиця») для зустрічей з мамами і татами; обладнання куточка «Для допитливих дітей і дбайливих батьків»; випуск на допомогу батькам рукописного журналу «Сімейна сторінка»; проведення спільно з родинами свят і днів народжень; портфоліо – допоможе краще пізнати дитину, її реальні можливості, динаміку змін [3]. Одним із найефективніших способів залучення батьків до навчально-виховного процесу є запрошення в клас. Це дає батькам можливість ознайомитися з сучасними технологіями роботи з дітьми, які вони потім зможуть використовувати вдома. Щоб надати батькам позитивний досвід роботи з дітьми в класі, соціальному працівникові та соціальному педагогові потрібно діяти в такій послідовності: – обрати один з видів діяльності, який можна продемонструвати; – коротко пояснити батькам мету заняття і схему його проведення; – запросити батьків попрацювати в кабінеті; – пояснити батькам, що заняття має проходити невимушено, у вигляді гри; доцільно підкреслити, що не слід акцентувати увагу на результаті, на перемозі.

У дитинстві найбільше значення має сам процес навчання, а не кінцевий результат [1]. У процесі спільної роботи батьки отримують

емоційну підтримку, пораду консультанта-професіонала. Групи спілкування привабливі своєю енергією. Групи батьківського спілкування працюють за темами «Страхи», «Чужий, інший», «Особливості взаємодії дітей і батьків», «Особлива дитина і суспільство», «Різні стилі виховання», «Особливості розвитку або індивідуальні риси?» та інші. Також проводяться групи для батьків з дітьми, де практикується стратегія спостереження, невтручання соціального педагога в стосунки батьків і дитини. Мається на увазі, що в сприятливих умовах уваги, тепла, доброго ставлення до дитини, налагоджується контакт між батьками й дитиною. У концепції поведінкової терапії проводяться батьківсько-дитячі групи, де ініціатором всіх ігор і занять є ведучий – соціальний працівник, соціальний педагог (психолог). У процесі заняття батьки можуть взаємодіяти не тільки зі своїми дітьми, а й з іншими дітьми і дорослими. На таких групах виробляються навички продуктивної поведінки. Передбачається, що, змінюючи партнерів дітей, батьки здатні помітити, де їхня стратегія поводження не працює і замінити її на більш успішну. Група «Іграшка своїми руками» схожа на батьківський клуб за інтересами. Тут ведуться розмови, близькі до життя, але далекі від психології і педагогіки. Результат цих груп невербальний. Батьки можуть не знати, що і як сказати своїй дитині, але здатні створити іграшку як символ свого почуття до неї. І, часом, це сприяє контакту між батьками і дитиною краще, ніж усвідомлені відносини і продумані лінії поведінки. Отже, для успішної інклюзії в умовах загальноосвітньої школи необхідно враховувати наступні фактори: командний підхід; задоволення індивідуальних освітніх потреб дітей; співпраця з батьками; створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі [3].

З метою ефективної взаємодії з сім'ями дітей з ООП соціальним педагогам важливо враховувати наступні рекомендації: – опирайтеся на цінності дитини і необхідності розвитку її сильних сторін; – намагайтеся зрозуміти батьків, прислухайтеся до їхньої точки зору, приймайте їхню позицію; – вмійте бачити в дитині індивідуальність, незалежно від наявних недоліків розвитку; – пам'ятайте: всі члени команди індивідуального супроводу дитини мають рівний статус; – домовляйтеся з батьками про обмін інформацією щодо розвитку дитини вдома і навчальному закладі; – боріться зі стереотипами; – не шкодуйте батьків, це заважає ефективній взаємодії; – спільно з батьками вирішуйте проблеми і плануйте подальшу діяльність; – у разі заперечення сім'єю необхідності особливої уваги до їх дитини, надавайте інформацію фактичного характеру і уникайте готових оцінок і висновків; – пояснюйте батькам, що навчання і виховання їхніх дітей відбувається тільки невеликими кроками, але систематично [2; 4].

Батьки, які усвідомлюють важливість свого вкладу в процес соціальної адаптації дитини, – мають творчі резерви і віру, являють собою потужну силу. Завдання фахівця полягає в тому, щоб сублімувати цю силу

і спрямувати її в «правильному» напрямку. Таким чином, взаємодія соціального працівника та соціального педагога з батьками дітей з особливими потребами полягає в організації цілеспрямованої фахової допомоги сім'ї у вирішенні психолого-педагогічних і соціальних проблем; забезпеченні всебічного розвитку дитини відповідно до її задатків, схильностей, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей, культурних потреб; формування у неї моральних норм і створення умов для її успішної соціалізації.

Подальшої розробки в окресленій науковій площині потребують питання підготовки майбутніх соціальних педагогів і соціальних працівників до інклюзивної освіти та впровадження в цей процес інноваційних форм і методів соціально-педагогічного патронату, психолого-педагогічний супроводу сімей, що виховують дітей з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гецько С. І. Взаємодія дитячого садка з батьками дітей з особливими потребами / С. І. Гецько // Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в навчальних закладах: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 1 (44) 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ozfm/2011_44/getsko.pdf.
2. Закусило О. Ю. Прикладні аспекти соціальної роботи з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами // О. Ю. Закусило, Н. В. Вільхова-Марчук // Сучасні проблеми навчання, виховання та інклюзії людей з особливими потребами. – Розділ І. – С. 76–82.
3. Особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДІ інклюзивної освіти. / [Укладачі: Савчук Л. А., Юхимець І. В.], – Рівне: РОІППО, 2013. – 53 с.
4. Петренко С. М. Взаємодія з сім'ями вихованців з особливими освітніми потребами / С. М. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitppt.com.ua/vihovna-robot/vzaemodiya-z-simiyami-vihovanciv-zosoblivimi-osvitnimi-potrebami.html>.
5. Соловійова Т. Г. Соціально-педагогічні основи роботи з батьками дітей з особливими потребами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Т. Г. Соловійова. – Київ, 2009. – 23 с.